Specializată în domeniul științelor limbii, dr. VALERIA GUȚU ROMALO (n. 1928) este profesor consultant la Facultatea de Litere a Universității din București, unde a predat, din 1951, lingvistică românească și romanică.

Numeroasele lucrări, publicate în periodice de specialitate și în volume personale sau colective, acoperă variate domenii ale lingvisticii teoretice, descriptive și aplicative. Cele mai multe sunt consacrate problemelor teoretice și practice (didactice sau de cultivare a exprimării) ale limbii române.

Un loc privilegiat ocupă în preocupările autoarei gramatica românească. Aspecte ale structurii gramaticale actuale sau ale istoriei ei, abordate din diverse perspective teoretice și metodologice, fac obiectul unui important număr de lucrări, între care volumele: *Morfologia structurală a limbii române*, Editura Academiei Române, București, 1968; *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973; *Aspecte ale evoluției limbii române*, Editura Humanitas Educațional, București, 2005; *Gramatica limbii române*, vol. I – *Cuvântul*, vol. II – *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005, tratat la elaborarea căruia a participat în calitate de coordonator și autor.

VALERIA GUȚU ROMALO

Corectitudine și greșeală

LIMBA ROMÂNĂ DE AZI

Ediția a III-a,
revăzută și adăugită

HUMANITAS
BUCUREȘTI

[ ] marchează adăugirile la textul citat: cuvânt, grup de cuvinte care nu aparțin textului citat

ø desinență zero

I

CORECTITUDINE ȘI GREȘEALĂ

1. *Corectitudine* și *greșeală* sunt două concepte (și cuvinte) care se asociază pe baza unei relații complexe. Ele reprezintă două concepte care se opun unul celuilalt, excluzându-se într-o situație dată: ce e corect nu este greșit, iar ce e greșit nu poate fi corect — un lucru, un fapt nu poate fi, în același timp, considerat din același unghi, corect și greșit.

Aceste concepte sunt însă și corelative: greșeala presupune obligatoriu, ca termen de referință, corectitudinea — pentru a aprecia ceva ca greșit trebuie să putem face raportarea la altceva corect, iar corectitudinea, la rândul său, implică posibilitatea de greșeală.

Vorbind de *corectitudine* avem în vedere, în cele mai diverse domenii, conformitatea cu anumite reguli, respectarea regulilor specifice domeniului dat.

Prin opoziție, *greșeala* (*incorectitudinea, abaterea*) reprezintă încălcarea, nerespectarea acestor reguli.

Prezentat și înțeles în această formă schematică, raportul „corectitudine–greșeală“ pare a oferi o fundamentare clară, neechivocă pentru aprecieri categorice, pentru separarea netă a lucrurilor și fenomenelor în *corecte* și *greșite*.

Prin experiență și maturizare, în diverse domenii, oamenii ajung să accepte că lucrurile nu sunt totdeauna „albe“ sau „negre“, ci că mai pot fi și „gri“ — că pot fi „albe“, dacă le vedem luminate, dar „negre“, dacă le percepem pe întuneric. În aprecierea faptului de limbă, vorbitorul rămâne însă, în general, intransigent: nu admite niciun fel de nuanțe, nu acceptă considerarea din unghiuri diferite. Nu-l satisfac — mai ales când le cere unui lingvist, unui „specialist“ al domeniului — decât aprecierile tranșante „așa“ sau „altfel“, „corect“ sau „incorect“. Elocventă pentru această atitudine, curentă, este fraza cu care unul

dintre corespondenții emisiunii de limbă și literatură de la radio își încheia scrisoarea: „Vă rămân îndatorat dacă răspunsul ce mi-l veți trimite va fi *clar*, fără laturi interpretative". Cum, în multe cazuri, lingvistul nu poate face față acestei exigențe, fiind obligat să introducă exasperantele „laturi interpretative", consultațiile lingvistice lasă adeseori pe corespondent, ascultător etc. nemulțumit. Iar vina nu este totdeauna numai a lingvistului. O parte din vină o poartă și faptele, limba.

2. Toată lumea, atât lingviștii, cât și vorbitorii nelingviști, admite că limba presupune (alături de un număr de cuvinte) un *ansamblu de reguli*, a căror aplicare conduce la realizarea comunicării, și că încălcarea acestor reguli este sursa greșelilor.

Înțeleasă astfel, *limba* seamănă foarte bine cu un joc, de cărți, de table, de șah (un mare lingvist a comparat limba cu jocul de șah, făcând, pe baza acestei analogii, remarcabile observații referitoare la limbă). În orice joc, mai simplu sau mai complicat, joacă corect cel care respectă regulile jocului. Face greșeli cel care încalcă — din necunoaștere sau cu voință — aceste reguli. Dar face greșeli și cel care nu își dă seama de *toate* posibilitățile implicate de aplicarea unei reguli sau a unei serii de reguli (care pot să interfereze în diverse moduri, conducând la rezultate diferite) și care, ca urmare, nu alege „soluția", „calea", „mișcarea", „combinația" cea mai eficace la un moment dat. Evident, varietatea posibilităților de greșeală este cu atât mai largă, cu cât un joc presupune un număr mai mare de reguli.

Or, limba este un „joc" cu foarte multe reguli și se deosebește de multe jocuri prin particularitatea că aceste reguli *nu* sunt imuabile, nu sunt fixate o dată pentru totdeauna. Limba e un fenomen foarte complex și un fenomen istoric, un fenomen susceptibil de evoluție, de schimbare.

3. Complexitatea limbii derivă din faptul că reprezintă un **sistem** care înglobează un număr imens de elemente, iar acestea se organizează și funcționează pe baza relațiilor, variate și complicate, care se stabilesc între ele.

Diversele discipline lingvistice — fonetică, fonologie, gramatică, lexicologie —, care se ocupă de anumite aspecte ale limbii, de anumite componente ale ei, au apărut din dificultatea de

a aborda global fenomenul și de a-l cuprinde destul de detaliat și de profund.

Dar limba reprezintă un fenomen extrem de complex nu numai prin *structura* sa internă — prin numărul și varietatea elementelor și a regulilor pe care le cuprinde —, ci și prin modul de funcționare, prin modalitățile mai mult sau mai puțin diferite în care se realizează comunicarea în diverse situații.

Utilizată în cadrul unei colectivități largi, ca mijloc de comunicare al unui popor, al unei națiuni, limba se diversifică în variante, în sisteme mai mult sau mai puțin deosebite, fiecare variantă fiind proprie unui anumit grup.

Diversificarea se produce în două planuri: în plan „orizontal", prin diferențierile regionale: *graiuri* și *dialecte*, și în plan „vertical", prin dezvoltarea limbajelor diferitelor grupuri sociale și profesionale: *limba literară*, *limba familiară*, „de toate zilele", *limbajele tehnice*, specifice diferitelor domenii de activitate, *argoul*, *jargonul* etc.

Aceste sisteme „secundare" realizează același sistem fundamental — limba respectivă. Existența sistemului fundamental asigură realizarea funcției de comunicare de la un sistem secundar la altul, în relațiile dintre diferitele colectivități, în interiorul unui organism social unic.

Ca variante ale aceluiași sistem fundamental, sistemele secundare nu sunt unități autonome și impenetrabile. Cele două serii de sisteme secundare se suprapun și se întrepătrund, alcătuind o rețea extrem de complicată, care constituie *viața* lingvistică a comunității, a statului sau a poporului respectiv.

4. Un rol deosebit de important în sistemul lingvistic al unui stat are, cel puțin în epoca actuală, **limba literară**, ipostaza „cea mai îngrijită a limbii întregului popor" și care se opune — prin caracterul său unitar, unic pentru tot teritoriul în limitele căruia se întrebuințează — vorbirii familiare și graiurilor, variantelor regionale.

Aspectul îngrijit și unitar, trăsătură specifică variantei „limbă literară", derivă din caracterul ei *normat*.

Normele limbii literare se creează prin *selectare*, pornind de la totalitatea mijloacelor și posibilităților de expresie ale unei limbi în diversele ei realizări.

În urma unui proces complex, adeseori foarte îndelungat, norma limbii literare se creează acceptând anumite elemente ale limbii date, dar excluzând, îndepărtând altele. Aşa, de exemplu, limba română dispune de o destul de mare varietate de mijloace pentru introducerea propoziţiilor atributive. Ca elemente de relaţie se folosesc conjuncţii, adverbe, pronume relative şi elementul *de* (considerat tot pronume relativ).

Limba literară admite toate aceste posibilităţi, cu excepţia ultimei. Se poate spune *Copilul care se joacă, Momentul când a înţeles, Locul unde a copilărit, Vestea că s-a întors*, dar e considerată neliterară construcţia *Omul de a venit aseară*.

Normele limbii literare de azi exclud de asemenea aşa-numitele forme iotacizate (*eu*) *văz, crez, viu* ale verbelor *a vedea, a crede, a veni*.

Aceste norme sunt consemnate în lucrări speciale, care au rolul de a le face cunoscute, de a le propaga. Aşa sunt unele gramatici cu caracter normativ, îndreptarele ortografice şi ortoepice şi dicţionarele, care indică „regulile", faptele admise de limba literară. În virtutea acestor norme, care reprezintă „corectitudinea", sunt condamnate şi combătute ca incorecte anumite pronunţări, cuvinte, construcţii, posibile şi admise în alte condiţii, în vorbirea „de acasă", în conversaţia de toate zilele, dar care devin supărătoare într-o exprimare îngrijită, depăşind cadrul familiar sau strict particular, deci în ocazii oficiale, oarecum solemne.

În genere, normele limbii literare evoluează în sensul obţinerii prin selectare tot mai strictă a unei unităţi şi unicităţi riguroase, care se pot realiza numai prin reducerea variantelor. Lucrările cu caracter normativ apărute în ultimele decenii acţionează toate în acest sens prin recomandarea, în cazurile în care există mai multe variante — fonetice, morfologice etc. —, a uneia şi prin condamnarea celorlalte. Aşa, de exemplu, dintre formele *brazi* şi *braji*, *cruzi* şi *cruji*, *boli* şi *boale*, *coli* şi *coale*, *chibrituri* şi *chibrite* se recomandă primele, considerate literare.

Etapa în care un popor, o naţiune, ajunge să aibă o limbă unitară, cu norme precizate şi codificate, reprezintă însă etapa de maturitate a variantei literare, rezultat al unui îndelungat proces de dezvoltare, de prelucrare. Limba literară este un fenomen istoric, apare la un moment dat în istoria unui popor, pentru ca apoi să se contureze şi să se precizeze treptat, îmbogăţindu-şi conţinutul, cuprinzând tot mai multe domenii de activitate, fiind însuşită şi utilizată de un număr mereu mai mare de vorbitori, ceea ce face să se vorbească de o perioadă de formare a limbii literare (când nu există încă norme unice), de consolidarea ei, de răspândirea, extinderea şi, eventual, în condiţii determinate, de dispariţia ei.

Un exemplu oferă latina clasică, limbă literară care a parcurs toate aceste faze: după o lungă perioadă de evoluţie şi un apogeu strălucit devine, în urma dezmembrării Imperiului Roman, o limbă moartă, menţinută artificial câtva timp ca limbă de stat, ca mijloc de comunicare ştiinţifică, pentru a fi apoi total abandonată, conservându-se doar ca limbă de cult în Biserica Catolică.

Apariţia şi evoluţia aspectului literar al unei limbi sunt strâns legate şi direct condiţionate de istoria poporului care o vorbeşte.

Un moment important în formarea limbii literare îl constituie apariţia scrisului; textele scrise fixează şi vehiculează de la o regiune la alta o anumită exprimare şi fac posibilă crearea unei tradiţii. În formarea limbii române literare un rol important se recunoaşte *tipăriturilor coresiene*, care au purtat în toate colţurile ţării graiul muntenesc, conferindu-i prestigiul textului tipărit şi obişnuindu-i pe românii din diverse regiuni, vorbind diverse graiuri, cu particularităţile graiului muntenesc.

O deosebită importanţă au, în evoluţia limbii literare, dezvoltarea economică şi socială, centralizarea şi, oarecum paralel, apariţia conştiinţei necesităţii unei limbi unice. În istoria culturii româneşti primele manifestări de interes faţă de limbă sunt atestate la cronicari, care subliniază asemănarea vorbirii românilor din diferite „ţări" sau constată înrudirea frapantă a românei cu latina. Ideea necesităţii unei limbi u n i c e, pe deasupra deosebirilor regionale, apare formulată clar de Simion Ştefan în predoslovia *Noului Testament*, unde se vorbeşte de nevoia de a folosi cuvinte înţelese în cât mai multe regiuni. Problema cultivării şi unităţii limbii a fost dezbătută şi de reprezentanţii Şcolii Ardelene. Necesitatea unei limbi literare unitare se impune însă cu toată tăria în secolul al XIX-lea, în perioada luptei pentru Unire, în epoca de formare a naţiunii. Programul „Daciei literare", revistă în jurul căreia M. Kogălniceanu

caută să grupeze pe toți cărturarii români din orice regiune, preconizează crearea unei literaturi naționale pe baza unei limbi unitare și unice. Această idee este susținută teoretic și de Ion Heliade Rădulescu și realizată de C. Negruzzi, care, la îndemnul celui dintâi, elimină din scrierile sale o parte din elementele moldovenești, înlocuindu-le cu fapte de limbă muntenească. Exemplul său a fost urmat și de alți scriitori. Hotărâtoare pentru unificarea limbii literare pe baza graiului muntenesc a fost Unirea Principatelor și fixarea capitalei statului la București.

Procesul de unificare a limbii literare se realizează în această perioadă paralel cu cel de diferențiere stilistică: se dezvoltă stilul publicistic și stilul științific, pe lângă cel artistic și cel administrativ. Totodată, limba română începe să fie obiect de studiu în școli, apare preocuparea față de cultivarea limbii, încep să se elaboreze lucrări cu caracter normativ. Acțiunea de cultivare a limbii literare a căpătat o deosebită amploare în epoca actuală, în care evoluția limbii române se caracterizează, în primul rând, prin răspândirea tot mai intensă a aspectului literar în urma atragerii la cultură, pe cele mai diverse căi, a unor mase mereu mai largi de vorbitori. Extinderea limbii literare are drept consecință firească atenuarea, foarte lentă, dar inevitabilă, a deosebirilor dialectale.

5. Complicata structură pe care o reprezintă limba unui popor se modifică în timp; relațiile dintre diversele ei componente și ipostaze, regulile pe care le implică *se schimbă* lent, dar continuu. În orice moment al istoriei unei limbi, în structura ei există zone stabile și zone instabile, caracterizate prin coexistența mai multor elemente care asigură satisfacerea aceleiași funcții, sunt corelate, în virtutea aceleiași relații, cu alt sau alte elemente: prezența, în limba actuală, a două forme de genitiv, *surori* (*cartea surorii mele*) și *sore-* (*cartea sorei mele*), asociate unei forme unice de nominativ, *soră*, reprezintă un asemenea punct instabil. Zonele de instabilitate sunt cele care anunță schimbarea; aceasta rezultă tocmai din stabilizarea relației prin reducerea unuia (sau unora) din elementele coexistente. Așa, de exemplu, în limba veche, genitivului *surori* îi corespundeau două forme de nominativ: *sor(u)* și *soră*. Eliminarea formei etimologice *soru* (în limba actuală se mai păstrează numai în combinația fixă *soru-mea*, concurată de altfel, în mod evident, de *soră-mea*) a dus la simplificarea și stabilizarea relației dintre cele două cazuri.

Paradigma acestui substantiv a ajuns să reprezinte din nou o zonă instabilă în structura limbii prin apariția genitivului *sore-*, care concurează forma mai veche *surori*. Limitele dintre zonele stabile și cele nestabile sunt deci și ele în continuă schimbare.

Dacă ne gândim că o limbă prezintă în orice moment al istoriei sale, alături de zone stabile, numeroase asemenea puncte labile, că limitele dintre zonele stabile și cele nestabile se deplasează continuu, că rezolvarea instabilității — care presupune de obicei perioade îndelungate — se face în ritmuri diferite în diversele situații, putem înțelege complexitatea evoluției lingvistice. Transformarea neîntreruptă a limbii este rezultatul unui proces complicat de evoluție concomitentă, inegală ca ritm și amploare, a numeroase zone, mereu altele. Limba realizează astfel, în recunoscuta ei continuitate și stabilitate, o imperceptibilă, dar neîntreruptă și ineluctabilă schimbare.

Dinamica limbii este determinată din afară — ca urmare a participării limbii la viața socială în toate domeniile și sub toate aspectele — și din interior — consecință a complexității fenomenului lingvistic.

Factorii externi care intervin în evoluția limbii sunt reprezentați de contactul cu alte limbi — contact manifestat sub forma influențelor —, de evoluția gândirii, de schimbările istorice, de apariția unor obiecte și concepte noi care trebuie exprimate etc. *Determinarea internă* a dezvoltării derivă din modul de organizare și din mecanismul de funcționare a limbii. Poziția unor elemente față de altele și relațiile dintre ele determină sensul multora dintre modificările înregistrate de istoria limbii.

6. Orice limbă implicând un sistem de reguli, folosirea ei este susceptibilă de greșeli, de încălcări ale acestor reguli. **Greșeala, abaterea**, reprezintă unul dintre principalele motoare ale dezvoltării limbii. Evoluția limbilor și rolul greșelii în acest proces au fost recunoscute târziu, prin introducerea metodei istorico-comparative în cercetarea lingvistică.

Cercetările istorice au arătat importanța greșelii în dezvoltarea limbii. În foarte multe cazuri înnoirile lingvistice, modificările din limbă sunt rezultatul generalizării unor greșeli. Nu

se poate pune însă, cum s-a făcut uneori, semnul identității între *greșeală* și *schimbare în limbă, evoluție lingvistică*.

O asemenea identificare ar fi greșită, pe de o parte, pentru că nu orice greșeală se impune: istoria arată că dintr-un noian de greșeli nu se conservă și nu se extind decât relativ puține, iar pe de altă parte, pentru că nu totdeauna o modificare lingvistică are la origine o greșeală.

Greșeala de limbă poate fi provocată de cunoașterea insuficientă a unei limbi, de comoditatea vorbitorilor și de analogie.

Primul factor invocat, *cunoașterea insuficientă a unei limbi*, intervine în cazurile în care o limbă dată e vorbită de un străin. Erorile lingvistice de acest fel nu interesează însă evoluția limbii, deoarece, în majoritatea covârșitoare a cazurilor, nu au șanse de generalizare. Greșeala săvârșită de un străin constituie adesea un motiv de glumă sau de ironie pentru vorbitorii limbii date, care rămân refractari față de greșeală.

Extinderea abaterilor de acest tip presupune un număr foarte mare de oameni care să săvârșească aceeași abatere, cum se întâmplă, de exemplu, în perioadele de bilingvism. Obișnuința de a iodiza pe *e* la inițială absolută (*iel*) sau la început de silabă, care caracterizează limba română în cadrul limbilor romanice, este explicată ca o adaptare a pronunțării limbii romanice la sistemul de pronunțare slav, adaptare care este rezultatul îndelungatului bilingvism slavo-român.

Comoditatea, legea minimului efort, reprezintă un factor intern de abatere și, ca atare, de modificare lingvistică, mult mai important. Acest factor se manifestă foarte activ în fonetică și în vocabular. În fonetică, sub forma acomodării, asimilării etc. Astfel, *des-* devine *dez-* prin asimilarea consoanei finale a prefixului la consoana inițială a temei: *dez-(doi)* față de *des-(face)*. În vocabular se manifestă cel mai clar sub formă de elipsă: vorbitorii latinei populare au redus pe *jecur ficatum*, prin omiterea substantivului și substantivarea adjectivului, la *ficatum* (rom. *ficat*, fr. *foie* etc.); în română, *hârtia sugativă* a devenit, mai economic, *sugativă*, prin același proces.

În vorbirea actuală întâlnim, de asemenea, elipse — pentru *echipa națională de fotbal* se recurge mai des la *naționala (de fotbal)*, se spune despre cineva că *nu are stare materială*, socotindu-se, de asemenea, superfluă precizarea *bună*. Se pot elida și altfel de determinative. Se întâmplă, de pildă, să se renunțe la obiectul direct. În vorbirea neliterară se aude: *Mâncarea de ieri mi-a cauzat.*, pentru *mi-a făcut rău*, *mi-a cauzat o neplăcere*.

Factorul cel mai important îl constituie însă analogia, care reprezintă forma în care se manifestă legea generală de regularizare și de organizare tot mai coerentă a materialului lingvistic în cadrul sistemului unei limbi. Analogia acționează deosebit de puternic în gramatică, și mai ales în morfologie, realizând tendința de simplificare și regularizare a sistemului, de normalizare și de eliminare a excepțiilor, a „faptelor aberante". Prin analogie, verbul *a face*, verb profund neregulat în secolul al XVI-lea, când avea rădăcinile *fac*, *feč-*, *fap(t)*, a devenit verb regulat, înlocuind formele moștenite de perfect (*feciu* etc.) și de participiu trecut (*fapt*) prin formele analogice *făcui* etc., *făcut*.

După modelul tipului *rac/raci*, *sac/saci*, *mac/maci*, *drac/draci* etc., substantivele *copaci*, *bocanci*, cu o formă unică pentru ambele numere, capătă o formă nouă, analogică de singular: *copac*, *bocanc*, integrându-se sistemului limbii, care cere o netă diferențiere a singularului de plural.

Analogia acționează și în celelalte domenii ale limbii și e cu atât mai eficace, cu cât elementul supus modificării are o frecvență mai mică. Paradigma cea mai neregulată o au cuvintele cel mai des întrebuințate: paradigma lui *a fi* în diferite limbi sau flexiunea pronumelor personale. Marea frecvență a acestora face ca formele lor să fie mereu prezente în mintea vorbitorilor, apărându-le astfel de intervențiile analogiei. În cazul cuvintelor frecvente, analogia se realizează mai ușor dacă cuvântul are o situație mai izolată în sistemul limbii. În română, de exemplu, vechiul *mân(u)* (lat. *manus*), păstrat foarte multă vreme (regional și azi), a devenit — deși era foarte frecvent — *mână* (ca și *sor(u)* > *soră*, *nor(u)* > *noră*), pentru că substantivele feminine terminate în *-u* sau în consoană erau foarte puțin numeroase față de cele terminate în *-ă*.

7. Formarea limbii literare aduce cu sine o lărgire a noțiunii de abatere lingvistică. Ceea ce caracterizează limba literară față de celelalte aspecte ale limbii este — așa cum am arătat — existența normelor, care se deosebesc de regulile inerente oricărui sistem lingvistic, prin faptul că se bazează pe o selectare a materialului de care dispune limba dată.

Rigoarea normelor limbii literare transformă în abatere utilizarea formelor, termenilor, construcțiilor populare/regionale care nu au fost cuprinse în aceste norme.

Aceeași acțiune restrictivă și selectivă exercită normele limbii literare și asupra faptelor lingvistice proprii celorlalte variante sociale ale limbii date. Inserarea în exprimarea literară a unor elemente argotice sau de jargon constituie, ca și folosirea unor cuvinte, forme sau construcții regionale, o abatere, o greșeală, respinsă ca atare de limba literară. O mai mare receptivitate față de regionalisme, arhaisme etc. manifestă, în cadrul limbii literare, stilul beletristic: un text de literatură utilizează elementele de acest fel pentru realizarea culorii locale, pentru caracterizarea personajelor, pentru realizarea unui efect artistic etc.

Abatere, din punctul de vedere al limbii literare, reprezintă și încălcarea normelor prin introducerea elementelor familiare, de limbă vorbită.

Un alt tip de incorectitudine decurge din proprietatea limbii literare de a fi diferențiată în stiluri având fiecare, pe lângă un fond lingvistic comun, un număr de elemente specifice. Amestecul de stiluri, folosirea în cadrul unui stil a elementelor altui stil reprezintă o abatere. O exprimare de tipul *Având în vedere și luând în considerație faptele mai sus arătate putem conchide că experiența a demonstrat presupunerea inițială.*, de exemplu, e incorectă, deoarece într-o expunere științifică apare o construcție (*având în vedere și luând în considerație*) specifică stilului administrativ, fapt care dă exprimării un aspect ușor ridicol. De altfel, construcția e și pleonastică.

Formarea limbii literare (caracterizată tocmai prin rigoarea normelor sale) lărgește deci foarte mult sfera conceptului de abatere, care ajunge să cuprindă, pe lângă încălcările regulilor implicate de sistemul limbii ca atare, și nerespectarea, într-un fel sau altul, a normelor proprii acestui aspect al limbii unice a întregului popor.

8. Deși principala trăsătură specifică a limbii literare o constituie existența și rigoarea normelor și tendința de a le apăra de orice încălcare, limba literară nu e imuabilă și evoluează, în mare măsură, prin acceptarea, la un moment dat, a unora dintre abateri.

Evoluția aspectului literar al unei limbi, ca și a limbii în genere, este în mare măsură tributară abaterii lingvistice, dar, cum spuneam înainte, nu poate fi redusă la abatere.

Aspectul literar al unei limbi evoluează prin modificarea normelor și prin împrumut. Contactul cu alte limbi face ca, la un moment dat, o anumită limbă literară să se îmbogățească prin cuvinte și construcții noi, cum s-a întâmplat, de exemplu, în cazul limbii române literare, în secolul al XIX-lea, sub influența limbii franceze, sau, după 1944, sub influența limbii ruse.

Modificarea normelor, factor intern de evoluție a limbii literare, se produce nu numai prin acceptarea, deci recunoașterea ca normale, corecte, a unor foste abateri, dar și, cel puțin în anumite perioade, prin modificarea raportului dintre normă și posibilitățile lingvistice pe baza cărora se creează. În faza de formare și de dezvoltare, norma evoluează în sensul îndepărtării, în morfologie și fonetică în special, a variantelor, a formelor sinonimice. Procesul acesta se exemplifică clar în evoluția limbii române literare. Așa, de exemplu, dacă în secolul al XIX-lea se admit și *crez*, și *cred*, azi nu e literară decât ultima formă, dacă până nu demult se foloseau *personaj* și *personagiu*, *pasaj* și *pasagiu*, lucrările cu caracter normativ din ultima vreme resping formele în *-agiu*; se recomandă *dușmán*, *antíc*, *miozótis*, *caractér*, fiind implicit considerate neliterare, deci incorecte din punctul de vedere al limbii literare, variantele de accentuare *dúșman*, *ántic*, *miozotís*, *carácter*.

Numărul substantivelor cu două variante (în *-ție* și *-țiune*) scade treptat fie prin diferențiere semantică (cf. *fracție/fracțiune*, *rație/rațiune*, *reacție/reacțiune*, *stație/stațiune*), fie prin căderea în desuetudine a uneia dintre ele: nu se mai folosesc azi decât *acțiune*, *fluctuație*, se manifestă o netă preferință pentru *națiune* și *conjuncție*, se recomandă *propoziție*, *ficțiune* etc.

Normele limbii literare se pot modifica și prin admiterea unor fapte ale limbii vorbite sau ale graiurilor, care au fost respinse altădată. În aspectul vorbit al limbii literare de azi se admit formele reduse ale pronumelui și adjectivului demonstrativ de apropiere, *asta*, *ăsta*, care deocamdată continuă să fie atent evitate în scris.

Evoluția limbii literare se realizează, de asemenea, prin modificarea limitelor dintre stiluri: în limba actuală se manifestă

puternic tendința de a extinde unele elemente ale stilului științific și tehnic, tendință care se realizează tot mai mult în vocabular: termeni ca *atom*, *deconectare*, *valență*, *infinit*, *electrofon*, *microprocesor*, *digital*, pentru a nu cita decât câțiva, la întâmplare, se întâlnesc în critica literară, în poezie și chiar în exprimarea familiară, în conversația de fiecare zi.

Limba populară, cu diferitele ei aspecte, se modifică (pe lângă impunerea și generalizarea unor abateri și cu ocazia contactului cu alte limbi) și prin influența pe care o exercită limba literară. Termeni ca *mașină*, *electricitate*, *radio*, *declarație*, *congres*, *parlament*, *reformă*, *subvenție* etc., altădată folosiți de un cerc restrâns de vorbitori, au intrat adânc în limba populară. De asemenea, sub influența limbii literare se atenuează lent, dar evident, deosebirile dialectale.

Relațiile care se stabilesc între diversele sisteme secundare și influențele reciproce care rezultă joacă un rol extrem de important în dezvoltarea limbii, sensul evoluției putând fi determinat, la un moment dat, de raportul de forțe dintre aceste sisteme secundare. În diferite perioade, rolul motrice dominant poate reveni unuia sau altuia dintre ele.

Astfel, în anumite etape, centrul de gravitate cade asupra relațiilor dintre diferitele sisteme secundare teritoriale — un exemplu în acest sens îl constituie perioadele de formare a limbii literare.

În alte faze de evoluție însă, dinamica fenomenului lingvistic poate fi determinată de raporturile dintre sistemele secundare rezultate din diferențierea pe „verticală", pe baza stratificării sociale, a limbii. Limbajul unei grupări poate influența limbajul altor grupări sociale, imprimând prin aceasta, direct sau indirect, o anumită direcție de dezvoltare limbii în ansamblu.

Considerând limba română sub aspectul relațiilor dintre limbajele diferitelor grupări sociale, un rol foarte important pare a fi avut în evoluția ei raportul dintre limba literară și limba populară.

În istoria limbii române au existat între aceste două sisteme secundare relații neîntrerupte, ceea ce permite și justifică afirmația curentă că limba română literară este foarte apropiată de cea populară. Dar în acest permanent proces de interacțiune ponderea celor două sisteme secundare variază de la o epocă la alta.

În unele perioade ale istoriei limbii române aspectul popular a exercitat o puternică influență asupra limbii literare. O asemenea perioadă este, de exemplu, epoca cronicarilor. Limba cronicarilor este mult mai apropiată de limba populară, vorbită, decât limba textelor din secolul precedent, aproape exclusiv traduceri religioase. O apropiere a limbii literare de limba populară se manifestă foarte clar, cel puțin în ce privește anumite stiluri ale limbii literare, și în secolul al XIX-lea, după apariția programului „Daciei literare".

Perioada actuală pare, dimpotrivă, a reprezenta o etapă în care preponderența revine limbii literare, limbii culte. Acest sistem secundar exercită o mare influență asupra celorlalte.

În limba contemporană, deși contactul limbii literare — mai ales în ceea ce privește stilul literaturii beletristice — cu aspectul popular, în special cel rural, este foarte viu, influența limbii literare asupra limbii populare, a limbii vorbite, cotidiene, este fără îndoială mai cuprinzătoare și mai puternică, reprezentând direcția de dezvoltare care decurge firesc din condițiile sociale și economice actuale. Posibilitățile moderne de comunicație, extinderea instrucției, facilitarea accesului la cultură asigură contactul tuturor straturilor sociale, tuturor colectivităților, indiferent de profesiune și situare geografică, cu limbajul cultivat și, ca atare, permite pătrunderea elementelor limbii literare în limba populară.

Acest proces se manifestă cu atât mai puternic și mai pregnant, cu cât în cadrul limbii literare ponderea cea mai mare pare să o aibă stilul științific, și nu cel beletristic, care este în general mai receptiv față de elementele limbii populare. Preponderența stilului științific asupra celui beletristic are ca urmare limitarea acțiunii limbii populare asupra celei literare, reducând folosirea ei la dimensiunile unui „procedeu" de măiestrie literară. Influența stilului științific asupra celorlalte stiluri ale limbii literare se manifestă clar în preferința pentru termenul științific, strict tehnic adeseori, pe care îl întâlnim frecvent în poezia, ca și în proza artistică contemporană, în critica literară, în textele cu caracter administrativ etc.

Acest raport de forțe, caracteristic momentului actual al evoluției, imprimă limbii contemporane anumite particularități evidente, din care derivă și unele greșeli, unele abateri, specifice — fie și numai prin frecvența lor — limbii de astăzi.

Dezvoltarea aspectului literar al unei limbi are variate consecinţe, între care, deloc neglijabilă, este şi formarea conştiinţei deosebirii dintre exprimarea familiară, „de toate zilele", şi o exprimare mai îngrijită, mai solemnă. Oricine a simţit în anumite ocazii nevoia de a vorbi sau de a scrie mai îngrijit, mai „frumos" decât de obicei.

Diferenţele dintre cele două modalităţi de exprimare afectează toate domeniile limbii, dar sunt special de sensibile în lexic. În orice limbă există termeni sinonimi care se deosebesc între ei din punct de vedere stilistic: unii sunt mai familiari, alţii au un caracter mai cultivat, sunt mai rari, mai căutaţi. Exemple de acest fel oferă perechi ca *a face* şi *a efectua*, *a sta* şi *a staţiona*, *a merge* şi *a circula* etc. Comparând formulări ca *Se efectuează lucrări importante.* şi *Se fac lucrări importante.*, prima pare mai oficială, mai cultă decât cea de-a doua.

Diferitele sinonime se deosebesc însă, de obicei, nu numai stilistic, ca familiare, comune sau, dimpotrivă, ca literare, culte, ci şi sub aspectul înţelesului sau al construcţiei. Neglijarea acestor diferenţe, din dorinţa unei exprimări mai elegante, mai „literare", duce la un tip special de greşeală, pe care îl putem numi **cultism**.

Aşa, de exemplu, putem spune la fel de corect *Trenul merge.* sau *Trenul circulă.*, dar nu putem spune *Ceasul circulă.*, în loc de *Ceasul merge.*, pentru că, pe când *a merge* are multe sensuri, exprimând mişcare, funcţionare, adecvare etc., *a circula*, mult mai restrâns, exprimă numai deplasarea în spaţiu. În *Ceasul merge.*, verbul este echivalent cu *a funcţiona*, nu cu *a circula*.

Astfel, din efortul pozitiv de a vorbi (sau a scrie) îngrijit, literar, pot rezulta abateri de la normele limbii literare — pe care le vom numi cultisme — şi care sunt adeseori mai supărătoare decât folosirea unor elemente de limbă vorbită. Mai supărătoare, în sensul că reprezintă fapte care nu se încadrează în nici una dintre variantele limbii — nu sunt nici ale limbii literare, nici ale limbii populare.

Cultismul afectează mai ales lexicul, utilizarea cuvintelor şi mai puţin gramatica şi se manifestă în moduri foarte variate.

9. Importanţa *abaterii* ca factor de evoluţie variază de la un sector al limbii la altul.

În fonetică şi în gramatică, în special în morfologie, abaterea reprezintă modalitatea principală, predominantă a evoluţiei. Exemplele sunt numeroase.

În momentul în care au apărut formele analogice *făcui*, *făcu*, ele au constituit greşeli, dar în câteva secole s-au impus fără excepţie.

Forma *copac*, care a înlocuit mai vechiul *copaci(u)*, sau forma *păsări*, care s-a extins în dauna lui *paseri*, reprezintă la origine greşeli, rezultate ale nerespectării regulilor gramaticale ale limbii la un moment dat.

Greşeala stă şi la baza modificărilor fonetice. Pronunţările *oclu* pentru *oculu*, *şi* pentru *si(c)*, *norod* în loc de *nărod* au reprezentat, fiecare la vremea sa, un caz de abatere, de nerespectare a pronunţării curente a epocii.

În vocabular, în foarte multe cazuri, evoluţia nu presupune o abatere.

Aşa, de exemplu, vocabularul se poate îmbogăţi prin împrumut. Un cuvânt străin introdus în limbă pentru a denumi un obiect nou, o noţiune nouă nu reprezintă o greşeală faţă de limba dată, cum se întâmplă în cazul folosirii improprii a unui cuvânt. De asemenea, crearea unui cuvânt nou prin derivare constituie o inovaţie, dar nu este o abatere, o greşeală. Abaterea se produce în procesul formării de cuvinte numai în cazurile în care noua creaţie nu respectă normele de derivare ale limbii.

Acest tip de abatere poate fi exemplificat prin derivatul *tineret*, de exemplu. Derivatul ca atare nu este o inovaţie a timpurilor noastre. Ceea ce e nou e folosirea acestui cuvânt pentru a denumi o colectivitate de animale tinere, folosire frecventă în publicaţiile noastre: *Gospodăriile agricole colective… pot primi…* **tineret** *bovin, apt pentru reproducţie şi creştere (juncani, junci).* „Albina" 1958, nr. 570, p. 3/2, *Din 1961 vom avea posibilitatea… să livrăm* **tineret** *bovin de prăsilă.* „Scânteia" 1961, nr. 5113, p. 1/4.

Derivatul *tineret* reprezintă, în aceste situaţii, un caz de abatere de la regulile de derivare ale limbii române.

Regulile de derivare privesc valoarea semantică şi gramaticală a elementului derivativ, sufix sau prefix, şi categoria gramaticală a cuvântului de bază de la tema căruia se face derivarea. Un derivat este deci corect dacă:

— afixul este folosit propriu atât semantic, cât și gramatical (derivatul încadrându-se într-o anumită clasă de cuvinte);

— derivarea s-a făcut de la un cuvânt care aparține clasei de cuvinte selectate de afixul respectiv.

În cazul lui *tineret* „colectivitate de animale tinere", nu este satisfăcută cea de a doua condiție: sufixul *-et* derivă substantive colective numai de la substantive: *brădet*, *frăsinet*, *lemnet*, *penet*, *mărăcinet*, *călugăret*, *coconet*, *bănet* etc. (exemplele se pot înmulți). Această condiție este respectată în cazul vechiului derivat, care denumește o colectivitate de ființe umane: *tineretul român*, *tineretul muncitor / școlar*. Baza de derivare a substantivului colectiv o constituie substantivul *tânăr*, provenit din adjectivul corespunzător. Substantivul *tânăr*, foarte frecvent folosit, nu denumește decât ființe umane: *A venit un tânăr.*, *O tânără a întrebat.*, *Tinerii lucrează cu zel* etc. Referitor la animale nu se folosește decât adjectivul *tânăr*: *cal tânăr*, *vacă tânără* etc. Ca atare, e greșită crearea, pornind de la adjectiv, a unui derivat cu sufixul *-et*, care se caracterizează printr-o selecție a temei strict delimitată gramatical.

Într-o situație oarecum asemănătoare este cuvântul *sugar*, care concurează, de foarte multă vreme, pe *sugaci*. Ambele cuvinte sunt derivate de la verbul *a suge*, unul cu sufixul *-ar*, celălalt cu *-aci*.[1]

Aceste două sufixe creează nume de agent, realizează deci același tip de derivate, dar se deosebesc prin clasa de cuvinte din care își selectează tema.

Sufixul *-aci* se adaugă (de preferință) la teme verbale: (s)*cufundaci*, *înhămaci*, *tocmaci*, *mulgaci*, *trăgaci*, *plângaci*, *alergaci* etc. sau la teme nominale (substantive și adjective): *lungaci*, *stângaci*, *pumnaci*, *fugaci*[2] și altele.

Sufixul *-ar* (lat. *-arius*) selectează (ca și în latină și în celelalte limbi romanice) aproape exclusiv teme substantivale: *prisăcar*, *cojocar*, *brișcar*, *chioșcar*, *blidar*, *cărămidar*, *urdar*, *pantofar* și multe altele.

Puținele excepții în care derivarea are ca punct de plecare un verb se explică prin suprapunerea peste sufixul moștenit din latină a unui sufix slav *-arB2*, intrat în limbă prin intermediul

[1] *Sugar* e folosit ca substantiv și adjectiv: *miel sugar*, de exemplu. *Sugaci*, substantiv, a dezvoltat și sensul secundar „bețiv".
[2] *Fugaci* poate fi derivat atât de la *fugă*, cât și de la *a fugi*.

teme nominale — teme substantivale (?)

unor cuvinte ca *jitar*, *pisar*, derivate de la verbe (deși în limbile slave sufixul pare a se adăuga rar la teme verbale).

Această suprapunere are ca urmare o lărgire a clasei temelor selectate de sufixul *-ar*. Posibilitatea de a crea derivate de la teme verbale rămâne însă mai mult o virtualitate realizată în puține cazuri. Par a avea în mod cert o temă verbală (în afară de *sugar*) *argăsar*, *măcinar*, *mulgar*, *ospătar*, *îndreptar*, *cufundar*, *plesnicar*, *strâmbar*, *tasonar*. Altele pot fi derivate de la verb sau de la substantiv: *fugar*, *băjenar*, *peticar*, *trepădar*, *brăzdar*, *bobinar*, *lopătar*, *dinamitar*.

Derivatele de la teme verbale sunt, în general, cuvinte cu o folosire restrânsă, fiind formații dialectale sau termeni tehnici, și par creații destul de recente.

O excepție reprezintă, prin vechime — se întâlnește deja la Dosoftei și în *Biblia* de la București (1688) — și prin marea sa răspândire, *sugar* (care în publicațiile din ultima vreme se întâlnește aproape exclusiv).

Comparând cele două sinonime, *sugar* și *sugaci*, constatăm că, pe când *sugar* reprezintă un tip de derivat oarecum puțin obișnuit cu sufixul *-ar* atașat la o temă verbală, *sugaci* este o formație absolut regulată, deci, ar părea, preferabilă.

Un tip diferit de abatere de la normele limbii reprezintă procesul prin care, în urma a două (eventual mai multe) derivări succesive, se creează un cuvânt nou, sinonim cu cuvântul de bază de la care s-a pornit și care e, inevitabil, mai lung și mai greoi decât acesta.

Frecvent se produce în limba actuală acest fenomen de „derivare în cerc" cu ocazia formării unor abstracte cu sufixul -(*i*)*tate*.

Acest sufix, extrem de productiv, se atașează la adjective pentru a forma substantive abstracte necesare denumirii calității exprimate prin adjectiv. Există în limbă perechi de cuvinte cum ar fi *curios / curiozitate*, *conștiincios / conștiinciozitate*, *serios / seriozitate*, *luminos / luminozitate*, *vâscos / vâscozitate*. Prin analogie se creează *rigurozitate*, *vigurozitate*, *grațiozitate*, *langurozitate* (de la *riguros*, *viguros* etc.). Asemenea derivate, foarte frecvente în terminologia științifică sau tehnică și în critica literară, sunt inutile atunci când vin să dubleze un cuvânt existent în limbă (*grație*, *vigoare* etc.) și care a servit ca bază de formare pentru adjectivul de la care s-a creat derivatul.

Abaterile lingvistice variază nu numai ca domeniu și ca tip, dar și din punctul de vedere al răspândirii și al duratei, diferență care le plasează în raporturi diferite față de procesul de dezvoltare a limbii. Unele rămân simple greșeli ocazionale, întâmplătoare, izolate (cui nu i s-a întâmplat să săvârșească greșeli de tipul *crapă* pentru *capră*); altele, deși au o răspândire mai largă, nu ajung să depășească o anumită sferă de vorbitori sau o anumită epocă; forme ca (*Fulgii*) *zbor.*, care extind omonimia dintre persoana I și persoana a VI-a de la conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a la verbele de conjugarea I, sunt folosite de V. Alecsandri și de alți scriitori din epoca lui, dar nu s-au transmis generațiilor următoare, iar limba literară de astăzi le ignoră.

Alte greșeli însă se generalizează în dauna formei sau construcției corecte, mai vechi, a cărei întrebuințare se restrânge la vorbitorii unei anumite regiuni, la o anumită categorie socială sau profesională, și care, de multe ori, cedează complet, dispărând cu timpul din limbă. Așa s-a întâmplat, de exemplu, cu forma *feciu* eliminată de *făcui*, cu plurale ca *cetăți*, *cărți*, care au luat locul formelor mai vechi, normale din punct de vedere etimologic, *cetați*, *carți*.

10. Considerarea retrospectivă a unei limbi în perspectiva istoriei sale permite diferențierea — prin prisma situației lingvistice din epocile ulterioare — a greșelilor care s-au impus de cele care au avut un caracter izolat, întâmplător sau o existență efemeră. Se face chiar o distincție terminologică: pentru abaterile care s-au impus, deci au constituit un factor de dezvoltare a limbii, se folosește termenul *inovație*, lipsit de nuanța depreciativă din greșeală sau abatere.

Mult mai dificilă e însă previziunea evoluției ulterioare, discernerea, între elementele, oscilațiile și abaterile prezentului, a ceea ce se va impune și a ceea ce va dispărea în viitor.

P r e v i z i u n e a științifică reprezintă posibilitatea de a ști cu un anumit grad de certitudine cum se vor desfășura evenimentele, ce se va întâmpla în viitor, pornind de la premisele oferite de un anumit moment, și implică cunoașterea legilor care guvernează un anumit fenomen, a condițiilor presupuse de o anumită desfășurare a lucrurilor.

Cu cât fenomenul e mai simplu, depinde de mai puțini factori, cu atât previziunea are un grad mai mare de probabilitate.

De asemenea, cu cât fenomenul e mai simplu, cu atât se repetă mai des, iar repetiția facilitează descoperirea legilor.

Lingvistica se află într-o poziție foarte dezavantajoasă: are ca obiect un fenomen extrem de complex, atât dacă îl considerăm în sine, cât și, mai ales, dacă ținem seama de toate condiționările exterioare ale producerii și evoluției fenomenului lingvistic. Specificul ei de mijloc de comunicare face ca evoluția limbii să poată fi influențată și orientată într-un sens sau în altul de istoria poporului care o vorbește. Dezvoltarea economiei și a culturii, complexele raporturi sociale din cadrul națiunii, relațiile dintre popoare, dintre limbi, modificările de mentalitate pot reprezenta la un moment dat un element decisiv în evoluția limbii. Toate acestea reprezintă factori extralingvistici, care interferează cu factorii lingvistici reprezentați de organizarea internă a limbii, de raporturile dintre elementele ei componente.

Evoluția într-un sens sau altul depinde de echilibrul foarte complicat care se stabilește la un moment dat între diverși factori interni și externi. E aproape imposibil, atât timp cât nu dispunem de modalități foarte evoluate și foarte complexe de investigare a diverselor domenii, nu numai a limbii, ca lingvistul să aibă în vedere toate complexele fenomene implicate în evoluția lingvistică.

Pronosticurile pe care le fac lingviștii se bazează, în general, pe ceea ce oferă organizarea internă a limbii la un moment dat și au în vedere mult mai puțin sau oarecum accidental factorii externi.

În general, lingvistica a ajuns să poată explica, retrospectiv, diferitele transformări, încadrându-le într-o anumită tendință, într-o lege sau alta, sau punându-le în legătură cu diferite evenimente extralingvistice. E însă mult mai puțin înarmată să prevadă evoluția ulterioară. Așa, de exemplu, din perspectiva de astăzi putem explica de ce „baza dialectală" a limbii române literare o constituie graiul muntenesc, putem afirma că o serie de fapte istorice (tipărirea primelor texte în graiul regiunii Târgoviște–Brașov, fixarea capitalei țării după Unirea Principatelor la București, inițiativa „Daciei literare" și intervenția lui Ion Heliade Rădulescu — cf. § 4) au determinat această particularitate.

Retrospectiv evoluția poate fi explicată. În secolul al XVI-lea, pentru a face pronosticuri corecte ar fi trebuit însă să știm cum va evolua istoria poporului român.

Dintre diversele componente ale limbii, gramatica reprezintă domeniul în care perspectivele de evoluție se pot discerne mai ușor, căci, fiind o zonă cu o organizare mai strictă și mai clară, raportul de forțe e mai ușor de întrevăzut. Rămâne însă, și în acest domeniu, imprevizibilul datorat, în mare măsură, factorilor externi.

Dar nu numai previziunea evoluției lingvistice este foarte complicată și foarte hazardată. Și distincția dintre corectitudine și greșeală ridică adeseori probleme deosebit de delicate. (De altfel, evoluția depinde de greșeală, cele două probleme fiind strâns legate.) Deși și ele se modifică, normele limbii literare oferă fundamentarea cea mai sigură în delimitarea dintre *corect* și *greșit*; toate lucrările normative au în vedere deci în primul rând limba literară.

II

GRAMATICĂ

Acord gramatical

11. Primul loc între greșelile cel mai des remarcate, față de care vorbitorii de limba română sunt special de sensibilizați, îl ocupă, fără îndoială, „greșelile de acord".

Pentru cei mai mulți, dezacordul este reprezentat exclusiv de construcții de felul *Oamenii este buni.*, *Ei vine.*, *Aici se vinde ziare.* etc., deci situații care nu satisfac regulile acordului dintre subiect și predicat.

Acordul constituie însă, în cele mai diverse limbi, și, mai ales, în limbile cu o extinsă flexiune, cum este româna, o importantă modalitate de exprimare a relațiilor dintre diferitele cuvinte alcătuitoare ale enunțurilor, un fenomen sintactic care afectează și alte situații, în care regulile acordului sunt la fel de precise (mai precise chiar decât în cazul relației dintre subiect și predicat), iar încălcările acestor reguli, tot atât de frecvente.

Acordul presupune, exprimând lucrurile cât mai simplu, prezența unor concordanțe formale între două sau mai multe cuvinte între care se stabilește o relație – de dependență, de obicei – în cadrul unui enunț. Fenomenul de acord apare în combinațiile „verb și substantiv sau pronume subiect", dar și în cadrul grupărilor în care, în jurul unui substantiv (mai rar pronume) reprezentând centrul grupului, se organizează unul sau mai multe adjective. Și într-un caz, și în celălalt, acordul pune în evidență legătura existentă între componentele grupului prin prezența, la fiecare dintre ele, a unor „mărci" gramaticale. În *ei veneau*, cele două componente prezintă două caracteristici gramaticale comune: caracteristicile de număr și persoană — *ei* și *veneau* sunt, amândouă, la plural și la persoana a III-a; tot astfel, în combinația (*o*) *casă albă*, substantivul și adjectivul indică, ambele, singularul și femininul (față de *pereți albi*, de exemplu, care poartă